

Balogh Margit újabb Mindszenty monográfiája¹

Szabó Csaba

Egy könyv megjelenése mindig ünnep számomra, kicsit olyan, mint egy új lélek megérkezése a földre: örömmel, kíváncsisággal és óvatosan veszem kézbe. Hölgyeim és Uraim, ma egy újszülöttet ünneplünk! 4 kiló 20 dekával itt van előttünk Balogh Margit legújabb könyve: Mindszenty József hercegprímás, bíboros, prímás, esztergomi érsek életrajzi monográfiája.

Egy újszülötthöz képest súlyos mű, de nemcsak fizikai valóságában, hanem témájában és tartalmában egyaránt. Komoly bátorság kellett a megírásához, mert hihetetlen felkészülést, forrás- és szakirodalmi ismeretet, szorgalmat és empátiát követelt a szerzőtől az életrajz elkészítése. Ráadásul attól a pillanattól kezdve, hogy az első szavakat leírta, számítania kellett majdani olvasói elfogadásával vagy elutasításával. Ugyanis Mindszenty József életében és halála után is „megosztó személyiség” volt és az is maradt a mai napig. Megvetés, elítélés, harag éppen úgy jellemezte és gyakran ma is jellemzi a bíborossal kapcsolatos véleményeket, mint ahogy a tisztelet, a nagyrabecsülés, sőt imádat is hozzátartozott és tartozik. Mielőtt felhördülnének, gyorsan tisztázom, hogy nem biztos, hogy ez csakis a prímás jellemvonásainak, gondolkodásának és életének köszönhető! Meglátásom szerint talán éppen ez a kötet segít majd bennünket hozzá, hogy értő, figyelmes és türelmes olvasással „tárgyasuljon” a Mindszenty-képünk. Abban biztos vagyok, hogy Balogh Margit ezért mindent elkövetett. Sokáig érlelte a munkát, éveken át gyűjtötte a dokumentumokat, emberek sokaságával konzultált.

Lénárd Ödön piarista szerzetes mondta nekem egy alkalommal, hogy majd ott kezdődik el a katolikus egyház 1945 utáni történelmének tisztes feldolgozása, ha valaki megírja a bíboros életrajzát. „Nehéz feladat lesz” – tette hozzá.

Balogh Margit azt szokta mondani, hogy közel másfél évtizede foglalkozik Mindszenty Józseffel. Ahhoz a felkéréshez szokta kötni az indulást, amit az Elektra Kiadóháztól kapott egy új sorozatban a prímás életének megírására. 2002-ben napvilágot is látott a rendszerváltozás utáni első hazai Mindszenty monográfia. Szerintem mindenki, aki a katolikus egyház 1945 utáni történetével foglalkozik, nagyon hamar találkozik Mindszenty József nevével, személyével, tetteivel. Jómagam is két évtizede kutatom a témát, és már a legelején, 1995 táján elolvastam, kijegyzeteltem az akkori Mindszenty irodalmat, az elsők közt kutattam a Mindszenty Alapítvány Levéltárban. Ugyanígy volt ezzel Balogh Margit is, tehát nem másfél, hanem immár közel két és fél évtizede foglalkozik a Mindszenty életúttal. A

---

¹ Elhangzott az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont kötetbemutatóján, Budapest, 2015. november 17. A bemutatott monográfia: BALOGH MARGIT: Mindszenty József (1892–1975) I-II. köt. Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. A könyvbemutatón a Mindszentytől, illetve vele kapcsolatosan idézett dokumentum-szemelvényeket Mécs Károly színművész tolmácsolta a jelentős számban egybegyűlt érdeklődőknek.

2002-es monográfia csak mederbe terelte, szabályozta és elmélyítette az érdeklődését és a kutatásait.

Vegyük hát kézbe az „újszülöttet”, lapozzuk fel, ismerkedjünk a kötetekkel! „A külsín megfog, a belbecs megtart” – szokták mondani. Való igaz! A könyv nagyon szép kiállítású még így, keményborítóval is. Úgy értesültem, hogy készül majd néhány bőrkötéses exkluzív példány is. Minden tisztelet a kiadónak, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontnak, mert a jelentős segítségen túl, amit Margitnak biztosítottak, megéreztek azt is, hogy ezt a könyvet csakis így, ilyen minőségben szabad kiadni. Elegáns bíbor színű borító, visszafogott képi megvalósítás (Csupán a szerző neve, a cím és a kiadó, valamint a bíborosi süveg látható a fedlapon.). Masszív, tömör megjelenés. A fűzött gerinc garancia rá, hogy a 800 oldalas I. és a 772 oldalas második kötet sem esik szét az olvasgatás során, hanem évtizedekig időtállóan megmarad a könyvtárunkban. A tipográfia, az oldalkeret mind profizmust tükröznek. A jól olvasható betűméretek (még a lábjegyzetek esetében is), az értő és bőséges képválogatás és precíz feliratozás meggyőzik az embert, hogy a külsín rendben van: – A kötet megfogott!

A könyv szerkezete is arányosan követi az életutat. A két kötet bevezetésre, majd öt-öt fejezetre, a zárszóra és a függelékre tagolt.

Az első kötetben, az első öt fejezetből Pehm / Mindszenty József életét ismerjük meg 1948. december végi letartóztatásáig. A második kötet, a VI-a X. fejezetig, a bíboros elleni pertől a bécsi irgalmasok kórházáig vezeti az olvasót. Itt kell megemlíteni, hogy az idei megjelenés egyben évforduló is, hiszen május 6-án emlékeztünk 40. alkalommal a bíboros halálára. Amíg az első hazai Mindszenty monográfia a születés 110. évfordulóján jelent meg 2002-ben, addig a mostani mű, a 40 évvel ezelőtti halál előtt tiszteleg.

A könyv bevezetőjében Balogh Margit összegyűjtötte a Mindszenty Józseffel kapcsolatos irodalmat, de nem egy felsorolást kapunk, hanem röviden értékeli, bemutatja az egyes kiadványokat. Ugyancsak itt foglalta össze a szerző a kutatással kapcsolatos tapasztalatait és a közlés során követett eljárásokat. Itt olvasható egy nagyon fontos figyelmeztetés az olvasóhoz, amit érdemes ezen a helyen is idézni:

„Csalódni fog, aki egy hajlíthatatlan és tévedhetetlen ember, ám az is, aki egy bigott és csökönyös főpap portréját várja. Mindszenty József tagadhatatlanul vitatott személyiség, és az igazság – mint mindig – ezúttal is a végletek között van. Akárhogy is vélekedünk róla [...] Sorsa alkalmat kínál, hogy választ keressünk magunkban egy olyan kérdésre: mit is jelenthetett a 20. század Magyarországon kereszténynek (és nem csak katolikusnak) lenni, és mi a kereszténység – világnézeti falakat is átlépő – üzenete a jelen világának.”

Ismerjük meg az egyes fejezetek tartalmát, elevenítsük fel az életút fontosabb állomásait!

Az I. fejezet *Író, katona vagy pap* címmel feltárja az olvasó előtt a gyermekkort, a családi neveltetést és a meghatározó iskolákat. Megismerkedünk a szombathelyi papnövendékekkel, szorgalmával, Pehm József fiatalkori munkáival.

„Habár a t[isztelt] szerzőnek rendkívül olvashatatlan az írása, művét mégis élvezettel olvastuk. O’Connell jellemét megszeretteti. Bemutatja őt, mint szónokot, népvezért és államférfiút. Elismeréssel és dicsérettel adózunk a szerzőnek és kérjük, gazdagítsa Egyesületünket hasonló művekkel. [...] Továbbá arra kérjük, ne kövessen el bírálói szeme világa ellen se merényletet. Írjon olvashatóbban.” (*Bírálat Pehm József papnövendék esszéjéről*. I. köt. 37. p.)

A II. fejezet a *zalaegerszegi plébánost* mutatja be. Azt a 27 évet, amit Pehm József Zalaegerszegen töltött. A gimnáziumi hittanárból apátplébános lett, de ez alatt a bő negyedszázad alatt a várost is átfurmálta. Igazi megyeszékhellyé vált Zalaegerszeg. Újságot, bankot alapított, középítkezésekbe kezdett, munkahelyeket teremtett a világgazdasági válság idején. Plébániákat, iskolákat alapított, épített. A közélet aktív részesévé, sőt irányítójává vált. Neve már nemcsak Egerszegen, sőt nemcsak a megye határain belül vált ismertté, hanem azon túl is. Már itt, Zalaegerszegen kialakult vele kapcsolatban a kettős megítélés. A városban a mai napig ismertek azok a történetek, amikor pl. a hitbuzgó, de pletykás, összeférhetetlen asszonyt nem volt hajlandó megáldoztatni, vagy amikor a kocsiján hajtatva, elvette a kocsiától az ostort és ráhúzott az őt megsüvegelni elfelejtő polgárra. Két részletet a Mindszenty Józseffel kapcsolatos korabeli visszaemlékezésekből.

„Csak harminchárom éves, de nagy politikai hatalmat hasított ki magának a göcseji közéletből. Papi hivatását nem is akarom érinteni. Csak a templomban maradna! De minden téren vezető, irányító hatalmasság akar lenni. Pedig nem hivatott erre a szerepre. Tapasztalatlan ember. És politikai türelmetlenség fűti. Aki nem követi, be nem hódol eszméinek, azt ellenségnek tartja, és aszerint cselekszik is vele [...] Más volt szegény megboldogult Legáth Kálmán apáturunk. De Pehm József? Megyei bizottsági tag. Városi bizottsági tag. A megyei bank igazgatósági tagja. És a kurzuslap elnöke. Ezzel a lappal támogatja politikai hatalmát és ambícióját.” (Szekeres Márton újságíró véleménye Pehm apátról. I. köt. 99. p.)

„Mindig nettül jött misézni – emlékezik vissza egyikőjük –, megkövetelte tőlünk, hogy cipőnk tiszta fényes legyen, összetett kezünkön a körmök tiszták, és hajunk megfésülve. 1-1 fillért adott egy ministrálásáért, amiért cserebogár-csokit, vagy egy bakancsfűző cukrot vehettünk. Nem szerette a családi lármát [...] Balatonban sohasem fürdött, mert elképzeltetlenség volt fürdőruhában, reverenda nélkül.” (Egykori ministránsának visszaemlékezése. I. köt. 124. p.)

III. fejezet: *A királynék városában*. Magyarország német megszállása előtt két héttel, 1944. március 3-án nevezte ki XII. Pius pápa Mindszenty József apátplébánost veszprémi püspökké a 27 éves zalaegerszegi szolgálat elismeréseként. A megváltozott politikai helyzetben, Horthy Miklós kormányzó szerencsétlen kiugrási kísérletét követően a németek Szálasi Ferencet és

a nyilasokat juttatták Magyarországon hatalomra. Mindszenty József a *Juramentum non [Nincs eskü]. A forradalmat és az egyházat egyszerre szolgálni nem lehet* című tanulmányában határozottan elutasította az együttműködést a nyilasokkal:

„Ami március 19-én és október 15-én történt, azért ők a felelősek. Idegen katonákkal ostromolják meg a budai várat. Hazudnak, hazudnak. A határok védtelenek, hömpölyög be az orosz, a népünk hontalan. Szálasi minden lesz, a haza pedig kisbírósággá olvad össze, de mint börtön mégis jókora. És esküt kíván a vezér. [...] A nyilas mozgalom, a nemzeti szocialista ideológia szemben áll a katolikus hittel, szétdúlja a keresztény erkölcsi elveket, semmibe veszi az egyház jogait.”

Egész veszprémi püspöki ténykedése alig másfél év volt, abból is négy hónapot a nyilasok fogságában töltött, de a rövid idő ellenére is végiglátogatta egész egyházmegyéjét, iskolákat, plébániákat hozatott rendbe, újakat alapított.

IV. fejezet: *A Magyar Sion ormán*. Mindszenty József életének talán legintenzívebb szakasza, ha figyelembe vesszük, hogy alig három évről beszélünk csak. Ezt a felfokozott helyzetet visszatükrözi a biográfia szerkezete is. A könyv leghosszabb részei közé tartozik a IV. és az V. fejezet. A háború végétől, az esztergomi érseki kinevezéstől, 1948. december 26-i letartóztatásáig követjük nyomon a bíboros életét. Balogh Margit bátran nyúl azokhoz a makacs tabukhoz, amelyek például Mindszenty József első zászlósi, első közjogi méltóságához tapadtak pro és kontra. Objektíven tárja fel az érsek legitimizmusát és annak felvállalását. Részletesen adatozza a szerző a primás kiállítását az üldözött katolikusokért, magyarokért, svábokért és másokért. Politikai ellenfelei közben egyre szorosabbra szőtték a hálót körülötte.

„Mindszenty szoros kapcsolatot tartott fenn Padányi Biró Márton volt veszprémi püspökkel, aki a magyarországi feudalizmusnak volt egyik legjellegzetesebb alakja. Mindszenty olyannyira barátja volt Padányinak, egy könyvet is írt róla, amelyet saját irányítása alatt álló Zrínyi nyomdában nyomtattatott ki, amelynek túlnyomó része természetesen eladatlan maradt.” (Részlet az ÁVH egyik környezettanulmányából, 1948-ból. I. köt. 110. p.)

Padányi Biró Márton (Padány, 1693. április 15. – Veszprém, 1762. augusztus 16.) magyar katolikus főpap, veszprémi püspök (1745-től). Erre mondják, ha valakinek ilyen barátai vannak, annak nem kell félnie az ördögtől sem, mert a túlvilágról is vigyáznak rá.

V. fejezet: *Frontvonalak*. Ahogy a magyar társadalmi és politikai mozgástér szűkült, úgy vált Mindszenty József egyre inkább a rendszer legveszélyesebb ellenségévé, a „klerikális reakció” legsötétebb alakjává. Valóságos „harc” dúlt a hitoktatás, az iskolák körül. Mindszenty és a katolikusok az 1948-as Mária év során több tízezres rendezvényeken nyomatékosították a hatalom számára a hitüket, tartásukat. A bíborost egyre keményebben

támadta a sajtó, lassan nyilvánvalóvá vált számára is, és a kortársak számára is az elkerülhetetlen végzet.

„Nyugodtan nézem a mesterségesen felkorbácsolt hullámokat. Azon a helyen, ahol nem pártok, de az Apostoli Szentszék kegyéből és bizalmából őrt állók, a tajtékzó hullámok nem szokatlanok. A történelem változatos. Elődeim közül azonban senki sem állott annyira eszközök híjával, mint én. Annyi célzatosan megszótt, százszor megcáfolt, de konokul tovább hirdett valótlanosság nem tajtékzott mind a hetvennyolc elődöm körül együttvéve sem, mint körülöttem.

Nem vádolom vádlóimat. Ha a helyzetet időnként megvilágítani kényszerülök, ezt csak nemzetem feltörő fájdalma, kicsorduló könnye, megrázó igazsága teszi. Imádkozom az igazság és szeretet világaért. Azokért is, akik Mesterem szava szerint nem tudják, mit cselekszenek. Szívből megbocsátok nekik.” (Mindszenty bíboros utolsó szózata a magyar nemzethez letartóztatása előtt)²

VI. fejezet: *Megverem a pásztort...* A II. kötetben a VI. fejezet a Mindszenty-perrel foglalkozik részletesen. Biztos vagyok benne, hogy a módszerek bemutatása, a per elemzése a jogtörténészek számára is sokáig követendő példaként szolgál majd. Balogh Margit rendkívül alaposan, szinte újra lefolytatva az eljárást, elemzi az ismert adatokat, a közvetett és közvetlen bizonyítékokat, a vallomásokat, de precízen felsorakoztatja a korabeli tanukat is, a memoárokat, a sajtót. Sikeresen ütközteti az időnként egymásnak merőben ellentmondó véleményeket és tényeket. Már a bíboros perével egy időben széles körben elterjedt a felfogás, hogy különféle akaratformáló szerekek sikerült Mindszenty Józsefet az együttműködésre, beismerő vallomásra kényszeríteni. A nyugati sajtó még a pszichotróp szereket is megnevezte (szkopolamin vagy Scopomorphium, actedron). A primás ezekről a véleményekről is írt 1974-ben megjelent *Emlékirataiban*, de ugyanott olyan világosan megfogalmazta azokat a tökélyre fejlesztett módszereket, amelyek segítségével konkrét szerek nélkül is el tudták érni az ávós „szakemberek” áldozatuk megtörését.

„Ahogyan ellenállásom hanyatlik, úgy fészkel be magát lelkembe az apátia, a bénultság, a közöny. Minden mindegy. Az igaz és a hamis szinte azonosá válik. Átalakul körülöttem a világ: másképp látom a dolgokat, mint amikor ide beléptem. Napokon és éjjeleken át szakadatlanul ismétlik előttem „bűneimet”. Fáradt, bénuló állapotomban kezdem elhinni, hogy talán mégis bűnös vagyok. Oly sokszor eljártsszák a témát a forgószínpad egyre növekvő sebességével, hogy a különböző változatokban leírt, előadott és kiszínezett összeesküvés drámában kezdem rájuk hagyni hol ezt, hol azt, végül pedig mindent. Nagy bizonytalanságomban csupán egyet érzek: innen nincs kiút és a bénuló idegrendszerem, a testen át ezek az új behatások bevonulnak a belső emberbe, agyába és a lelkébe. Összerombolják öntudatának szerkezetét, eltépik ellenálló erejének a szálait. Emlékezet, értelem,

---

² *Magyar Kurír*, 1948. november 18. Körlevél. Legutóbb közölte: KRAJSOVSKY GÁBOR: Legyőzve is ő győzött! Szemelvények Mindszenty József bíboros írásaiból és beszédeiből. Bp., 2008. 13. p.

akarát, a nagy és szent értékek tudása elgyengül, elhalványul, szinte már csak pislákol.

Ebbe a kábultságba belevegyülnek valahonnan a folyosóról, – távolról, de majdnem minden irányból – a mások kétségbeesett jajgatásai, amelyeket még felfog a fül, de szinte csak a tudat küszöbe alatt: a lélek már kábultan szunnyad, mind jobban eltompult az álmatlan és kínnal teli éjszakákon. Az akaratbénító és kábító szerektől való félelmemben már alig eszem, és annak ellenére, hogy a három orvos naponként elmaradhatatlanul többször is megjelenik, szabad levegőre, sétára az ott töltött 39 nap alatt egyszer sem engednek.

Egy erős, eddig soha nem tapasztalt félelemérzés keríti hatalmába egész lényemet. Aggódom az Egyházért, magamért, de leginkább azokért, akikre már is bajt hozott vagy még bajt hozhat az én „ügyem”. Ma nem kételkedem abban, hogy ezt a mindent háttérbe szorító félelemérzést orvosi beavatkozással hozták létre. A vallatók ezt a mesterségesen támasztott félelemérzést állandóan növesztették és felerősítették úgy, hogy a továbbiakban ez az uralkodóvá tett félelem megbénította elhatározásaimat és cselekedeteimet.”³

VII. fejezet: *A harmadik rabság*. Talán a bíboros életének legkevésbé ismert része a börtönökben és házi őrizetben töltött időszak. Balogh Margit alapos kutatásainak köszönhetően egymás mellé kerültek a mozaikok, és sikerült összerakni, feldolgozni a könyvben ezt az időszakot is.

VIII. fejezet: *1956*. Önálló fejezet foglalkozik a bíboros négy szabadon töltött napjával 1956. október 30-án estétől november 4-én reggelig. Egyáltalán nem aránytalan ez a többi fejezethez képest, mert valóban csak négy napról van szó, de az esztergomi érsek szinte folyamatosan fogadta az őt felkereső újságírókat, politikusokat, papokat, főpapokat. Szűk püspökkari konferenciát is tartott, találkozott Ordass Lajos evangélikus és Ravasz László református püspökökkel, szervezte a karitás csomagok szétosztását, sajtónyilatkozatokat is adott. A legismertebb és legtöbbet félremagyarázott rádiószózatát 1956. november 3-án este a parlamentben felállított stúdióban mondta el. Majd hazatért a vári szállására pihenni, de másnap hajnalban telefonon keresték a parlamentből és kérték, hogy menjen le a Kossuth térre. Amire odaért, általános zűrzavar fogadta, Nagy Imréék már elhagyták a parlamentet, a jugoszláv nagykövetségre menekültek. Mindszenty már a parlamentet körülvevő orosz tankok között ment át titkárával és két katonatiszttal a Szabadság térre, az amerikai követségre. Közben a városban dúltak a harcok. Mindszenty József mindenre elszántan 1956-ban a következő végrendeletet írta:

„Ha az oroszok az Egyesült Amerikai Államok budapesti követségéről elrabolnának, életemtől megfosztanának vagy bármi módon cselekvőképességet megbénítanak, én, Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása azt hagyományozom nemzetemnek:
A szabad, független Magyarországhoz, októberi és novemberi hőseinek sírjához legyetek hűek.

³ MINDSZENTY JÓZSEF: Emlékirataim. Bp., 1989. 266. p.

Az oroszokkal és magyarnevű cselédeikkel szemben rideg tartózkodással viseltessetek.

Húzódjatok vissza a véres, zord időkben a családi körbe, az legyen tiszta és evangéliumi. Apa, anya, gyermek eszményét Názáretben találja meg. Ilyen családokból épül újra hazánk.

Addig is mindig a magyar a magyart részvétellel szeresse, és ne ártson egymásnak.

Mindnyájan ragaszkodjatok a valláshoz, mert megtapasztaltátok, hogy mennyire felette áll a vallásos ember a vallástalannak. A katolikusok tekintsenek Rómára, a Szentatyára, a Kősziklára a nagy omlás között. Bízatok gyermekien a mindenkor segítő Patrónában, a magyarok Nagyasszonyában, aki Isten Anyja s immár ezer éven át a mi édesanyánk is.

Sötét éjjel, irtózatossággal mellett a fővárosi Szabadság téren vergődő lélekkel írok most, mikor orosz katonák által gyilkolt magyar nők halálsikolyait hallom.

Végrendeleti végrehajtókul, mint leghivatottabbakat, megnevezem és felkérem a Pápa őszentségét és az Amerikai Egyesült Államok elnökét, akik a közzététel idejéről és módjáról határoznak.

Ezt a végrendeletet saját kezűleg írtam, és felolvastam az aluljegyzett tanúk előtt, jelenlétükben saját kezűleg aláírtam.

Budapest, az Amerikai Egyesült Államok Követségén, 1956. november 6-án.”⁴

IX. fejezet: *Amerikai követségi időszak*. Mindszenty József életének talán a legnehezebb időszaka következett. Amikor 1956. november 4-én bezárult a követség kapuja mögötte, talán még maga sem gondolta, hogy 15 évig tartó önkéntes száműzetése vette kezdetét. E belső „emigrációban” elszigetelődött a világtól. A hazai és a nemzetközi eseményekről persze értesült a sajtóból, a rádióból, a tv-ből, a beszélgetésekből. Az eseményeket azonban már csak követni tudta, formálni nem. Abban bízott, hogy személye és különleges helyzete van annyira fontos a magyar és az amerikai diplomácia számára, hogy azt a Vatikán ütőkártyaként tudja kezelni a magyar katolikus egyház érdekében. Gyorsan kiderült, hogy tévedett. A két világhatalom közötti feszültség enyhülésének és a békés egymás mellett élés egyik apró következményeként és jeleként 1971. április 16-án VI. Pál személyesen fogadta Péter János magyar külügyminisztert. Kommunista kormány hivatalban lévő tagja még nem részesült ilyen megtiszteltetésben. A pápa első kérdésként Mindszenty bíboros helyzetét említette, mondván, hogy „őneki évek óta ez egyik legnagyobb gondja”. Ettől kezdve felgyorsultak az események. Mindszenty József 1971 szeptemberében súlyos lelki küzdelem után egyezett bele, hogy elhagyja Magyarországot. Előbb még megkérdezte Nixon amerikai elnököt, maradhatna-e a követségén. A válasz gyors volt és rövid: „törődjön bele sorsába”.

X. fejezet: *Emigrációban*. 1971. szeptember 28-án a bíboros elhagyta a nagykövetség épületét és Opilio Rossi bécsi apostoli nuncius, Giovanni Cheli, valamint Zágon József kíséretében a budapesti Szabadság térről, minden kitérő nélkül, a bécs-schwechati repülőtérre autózott. Bécsből a

⁴ Első közlése: SZABÓ CSABA: Mindszenty József politikai végrendelete 1956-ból. In: A katolikus egyház 1956-ban. Szerk.: Rosdy Pál. Bp., 2006. 141–146. p.

menetrend szerinti géppel még ugyanazon a napon Rómába távozott, de nem ott telepedett le. Alig egy hónap múlva, 1971. október 23-án, este 11 óra körül visszatért Bécsbe. Az esztergomi érsek joghatósága alatt álló Pázmáneumba költözött be. A bécsi magyaroknak Szent Erzsébet ünnepén, november 19-én mutatkozott be.

Három és fél év volt még hátra Mindszenty József életéből, ami főleg emlékiratainak gondozásával és külföldi lelkipásztori látogatásaival telt. Amerre járt a világban, mindenütt köré sereglettek a helyi emigráns magyarok. Útmutatását várták. 1973. november elején szózatot intézett a nyugati magyarsághoz:

„Hűséggel az Egyház fejéhez és a történelmi magyar hazához, szenvedő népemnek, a magyar püspöki karnak, főegyházmegyém papjainak és híveinek, s mezsgyéken innen és túl, a tengereken is túl a hontalanoknak, ez az üzenetem:

[...] Százados, tragikus és hősies küzdelmekben hazát veszítettünk: majdnem csak talpalatnyi földünk maradt. Okait tudjuk.

Többszázados törökdulás ment át rajtunk és a nemzet testén hordta súlyos következményeit: az elernyedtséget, a betelepüléseket. 1849-ben saját dinasztiaink tiport el bennünket orosz csizmával. A végzetes Trianont követte a még végzetesebb kiszolgáltatásunk Yaltában és 1956-ban a nemzetgyilkos kommunista rendszernek.

Ebbe a minket perzselő tűzvészbe persze mi magunk is beledobtuk száraz és mindig újra meggyújtott gerendáinkat: hitelenségünket Istennel, szöszegésünket és árusulásainkat egymással szemben, káromkodásunkat, közéleti könnyelműségünket és legutóbb azt, hogy népünk kényelemszeretéből segédkezet nyújtott a magyarság termésének alattomos lekasabolásához. 1956 és 1971 között pártsegédlettel hárommillió és százötvenezer magyart gyilkoltak le anyaméhben. Ez a csonkaország lakosságának egyharmada; 22 szultán nem tett ekkora kárt a magyar népeességben, mint amekkorát tettek ezek az esztendőik. És ki tudja, egyedül a jó Isten, talán még el sem értünk a vézskijárához.

[...] Köszönöm a derék magyar népnek, hogy rabságból 56-ban kiszabadított. Büszke emlékként viszem a sírba a tudatot, hogy népem szabadított ki, és nem az elítélésből és rehabilitációból egyaránt taktikai játékot űző, idegenből idetelepített hatalom.

Köszönöm az Egyesült Államok elnökének a nobilis befogadást és annak meghosszabbítását. A követség vezetőinek, a követség összes tagjának is előzékeny jóságát.

Vagyonom, miről végrendelkezzem, nincs. Nem fáj; kifosztottak, ahogy elszegényítették népemet.

Nemzetemnek: maradjatok a romló világban hűek Istenhez, hitetekhez, hazátokhoz, a magyar múlthoz, történelemhez és a magyar nyelvhez. Ez természeti jogotok és kötelességetek.

Ne járjatok haza. Ne pénzeljétek elűzőiteket, a nemzetirtókat. De térjete haza – ne olvadjatok be – amikor a hit és magyarság napja felkél otthon. Addig igen fontos a magyar iskola és családlátogatás.

[...] Találjunk egymásra a szétszórtságban és fogjunk össze, mert nemcsak „ősei” de testvérei is vagyunk egymásnak. Ne csak anyagilag segítsük egymást, de lelkileg, szellemileg is, megmaradni magyarnak. Az, aki magyarságában erős és képzett, segítse azt, aki már ingadozik. Hozza vissza a magyar közösségbe!

Mennyi mindent kellene és lehetne itt tenni, ha több lenne bennünk a magyar lélek, magyar szív és öntudat!

[...] Életem feladatául tűztem ki, amit Isten segítségével hazámban is és a számkivetésben is igyekeztem megvalósítani: megtartani magyarságában és hitében népünket, különösen felnövekvő ifjúságunkat.

Harcom nem a tőkékért és a nagybirtokért, hanem Egyházért, hazáért folyt. Megbocsátok mindenkinek, azoknak is, akik a jövőben vétkeznek ellenem.

Ha számkivetésben halok meg, temessenek el ideiglenesen a mariazelli kegytemplomban.

Ha Mária és Szent István országa felett lehull a moszkvai hitetlenség csillaga, vigyék testemet az esztergomi bazilikai sírboltba.

Ez a végrendeletem azoknak, akikkel találkoztam, akik hallottak rólam, vagy akik elkerültek. Tegyétek félre a versengést, a mértéktelen személyi nagyravágást, a ki-ha-én-nem magatartást. Nem nézve se jobbra, se balra, mindenki ott tegye meg a magáét, ahova az élet állította. Teremtünk keresztény hitre épülő egyházi közösséget. Legyen a családban gyermek Isten akarata szerint. Ez áldás és jövő, bármit mond a világ. A gyermek kapjon a családban, a hétvégi iskolában, ha mindennapira sehogy sincs lehetőség, krisztusi hitet, magyar nyelven, magyar öntudatot. Fiatalságunk lelkében tegyük izzóvá a magyar Ígéret földjének megszerzését. Mindezt gyűlölet és ellenséges érzés nélkül, csak munkával, hitben és áldozatban.

[...] Áldjon meg Benneteket a mindenható Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek. Űgy legyen.” (Mindszenty bíboros szellemi végrendelete)⁵

A bíboros utolsó külföldi útja 1975. április 9. és 26. között Dél-Amerikába vezetett. Visszafelé a repülőgépen rosszul érezte magát, az orvosi vizsgálat műtét szükségességét állapította meg. A 83 éves bíboros legyengült szíve nem bírta ki a sebészi beavatkozást. A bécsi irgalmasrendiek kórházában halt meg 1975. május 6-án, negyed három tájban.

Zárszó. Az életrajzírás nehéz műfaj, nálunk csak kevesen művelik. Ugyanakkor Mindszenty József személye máig képes arra, hogy a közvélemény érdeklődését felkeltse, felekezeti hovatartozástól, sőt vallási meggyőződéstől függetlenül. Egy film, dokumentumfilm, színpadi mű vagy akár egy új kötet alkalmas arra, hogy az emberek újra és újra foglalkozzanak Mindszenty Józseffel. Nem tudom, hogy majd mindenki megértéssel és megnyugvással teszi-e le ezt a könyvet olvasás után, de a szerzővel együtt vallom: „Mindszenty szándékainak őszintesége megkérdőjelezhetetlen. Ugyanakkor az igazság keresésének útján és a lelkiismeretben meghozott döntései lehetnek tévesek is, amire egy történésznek rá kell mutatnia.”

Engedjék meg, hogy néhány adattal is alátámasszam azon meggyőződésemet, hogy egy kiváló biográfiát, Mindszenty Józsefhez méltó életrajzot volt

⁵ Részleteiben ld.: MINDSZENTY JÓZSEF: Hirdettem az Igét. Vaduz, 1982. 229–231. p. A teljes szöveget közli: KRAJSOVSKY GÁBOR: Amíg Isten végtelen könyörületéből jó a virradat, éljetez hűségben Istenhez, Egyházhoz, történelmi magyar hazához! Megemlékező előadás Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek életéről és munkásságáról születése 120. évfordulójának évében. Szentés, 2012. 49–51. p.

szerencsém megismerni, amely hosszú évtizedekig biztosan alapmű lesz a 20. századi egyháztörténet-írásban.

Engedjék meg, hogy néhány adattal terheljem még Önöket: A két kötet, ez a 4 kilo 20 dekás mű 1572 oldal terjedelmű. A tíz fejezet és a Zárszó összesen 3742 jegyzetet tartalmaz, ami 2,4 laponkénti átlagot jelent. Ez arra utal, hogy Balogh Margit kötetbeli megállításait alaposan alátámasztotta. A forrás és szakirodalmi bőséget, amit a szerző felvonultat könyvében, ugyancsak számszerűsítem: Margit összesen 58 levéltárban, 38 hazai és 20 külföldi, 278 fondban kutatott. A könyvhöz tartozó irodalomjegyzék (nyomtatott források, forrásközlések, monográfiák, tanulmányok, sajtó stb.) mintegy 1280 tételből áll. A biográfia értékét emeli továbbá az 1380 fénykép, amelyek nagyobb részben eddig ismeretlenek, közöletlenek voltak.

És végezetül még egyetlen adat: Balogh Margit mintegy 175 kollégának, barátnak, segítőnek mondott köszönetet a mű létrejöttéért. Én pedig csak annyit mondok: Mi is köszönjük Margit!